

Sommervold, T. (2024). «Historie selv menneske kan forstå»: Invitasjoner til følelsesmessig involvering og engasjement hos leseren i Shaun Tans bildebok *Sikade*. I M. L. R. Tverbakk & T. Sommervold (Red.), *Tekster og lesere: Et nærmere blikk på ungdomstrinnet*. Fagbokforlaget (s. 89–105).
DOI: <https://doi.org/10.55669/oa350205>

5

«Historie selv menneske kan forstå»

Invitasjoner til følelsesmessig involvering og engasjement hos leseren i Shaun Tans bildebok Sikade

Tove Sommervold

Introduksjon

Dette kapitlet gir en nærlesing av Shaun Tans bildebok *Sikade* (2018) og undersøker hvordan de visuelle og verbaltekstlige fortellermåtene kan invitere leseren til å engasjere seg følelsesmessig i hovedpersonen og i intrigen konflikten. Bildebokas multimodale formspråk lar leseren oppleve med flere sanser og kan derfor også bidra til at den følelsesmessige involveringen i fortellingen intensiveres. Samtidig er *Sikade* en kognitivt utfordrende bildebok, og analysen viser hvordan det komplekse utspiller seg på ulike plan i boka. Et overordnet trekk er at historien ikke tilbyr leseren endelige, entydige svar. Tvert imot er det mye å undre seg over. Avklaringer av hva kompleksiteten i bildebøker innebærer, dreier seg ofte nettopp om at bøkene yter en form for motstand i tolkningsarbeidet, og at de utfordrer ved å ta opp flere, og gjerne kontroversielle, temaer (Evans, 2015; Allan, 2018). Analysen av *Sikade* tar for seg sider ved denne bildebokas kunstneriske kompleksitet. Kapitlets formål

er å undersøke hvordan hovedperson og konflikt framstilles i ikonoteksten, altså i samspillet mellom det visuelle og det verbaltekstlige uttrykket, og hvordan disse sentrale narrative elementene kan tenkes å framkalle engasjement og følelsesmessig involvering hos leseren. Temaer som kretser omkring utenforskap og tilhørighet, er sentralt i flere av Shaun Tans bøker og er også tydelig til stede i konflikten i *Sikade*. Disse allmennmenneskelige temaene, som i bildeboka er formidlet med fantastikkens virkemidler, kan stimulere innlevelse, empati og engasjement hos lesere i alle aldre.

Teoretiske perspektiver

Når leseren inviteres til å gjennomleve litterære personers konflikter og de følelsene disse konfliktene aktualiserer, innbys leseren samtidig til involvering og selvrefleksjon. Den litterære teksten kan for eksempel kreve at leseren tar etisk stilling hvis hovedpersonen utsettes for urettferdighet og motgang. Ifølge Maria Nikolajeva (2002) vil leseren tolke litterære konflikter ut fra kjennskap til, eller egne erfaringer med, virkelige konflikter. Samtidig kan bevegelsen gå den andre veien ved at leseren bruker erfaringer lært gjennom litteraturen til å håndtere konflikter i eget liv. Litterære konflikter skildrer motsetningsforhold og kommer til syne gjennom «handlinger i konfrontasjon med hverandre» (Lothe et al., 2007, s. 113). Konflikter kan være ytre og beskrive forholdet mellom personer eller mellom person og samfunn, eller de kan vise en indre kamp hos den litterære personen. Nikolajeva hevder at flere typer konflikter kan utgjøre grunnlaget for en intrige, og at «[...] characters are essentially revealed to us through their involvement in the plot» (Nikolajeva, 2002, s. 159). Ofte kan samme bok kombinere ulike konflikttyper, slik at konfliktene på det ytre planet kan være andre enn på det symbolske planet. Blant de fire konflikttypene¹ Nikolajeva identifiserer, er det særlig to jeg ser på som relevante i utforskinga av *Sikade*. Det er *person-against-society conflict* og *person-against-nature conflict* (Nikolajeva, 2002, s. 175). I en person-mot-samfunn-konflikt må individet, eller en liten gruppe

---

1 1) person-against-person conflict, 2) person-against-society conflict, 3) person-against-nature conflict, 4) person-against-self conflict

individer, kjempe mot det samfunnet eller fellesskapet de er en del av. Sosiale konvensjoner i samfunnet tvinger personen til å tilpasse seg visse normer og krav for å få innpass, men personen kan også gjøre opprør mot disse normene. Videre kan samfunnets konvensjoner stå i veien for at hovedpersonen kan nå sine mål. I person-mot-natur-konflikter konfronteres hovedpersonen med naturelementene. Robinsonaden er et typisk eksempel, med en hovedperson som er isolert fra verden omkring, og som står i en ensom kamp for å overleve. Nikolajeva mener at denne konflikttypen «[...] encourages self-reflection and internal focalization, even though the larger portion of the plot may be focused on external events» (Nikolajeva, 2002, s. 175).

I en artikkel om den litterære konfliktens betydning for framstillinga av et samfunns sosiale bærekraft diskuterer Olle Widhe (2022) relasjonene mellom person, konflikt, leser og samfunn. Widhe er opptatt av at det først og fremst er personene som skildres i fortellingen, som har en konflikt, ikke fortellingen i seg selv (Widhe, 2022, s. 11). Videre framhever han at også *leseren* kan involvere seg i og streve med de narrative konfliktene. Widhes poeng om at koblingen mellom barnelitteratur og samfunn «[...] inte sällan går genom läsaens engagemang i de litterära personernas konflikter» (Widhe, 2022, s. 15), er en relevant inngang også for min analyse og drøfting av *Sikade*. Ettersom den litterære intrigens konflikt altså kan sies å bli synliggjort gjennom personkarakteriseringen og i de hendelsene personen gjennomlever, har den også «[...] potential att skapa ett djupare känslomässigt engagemang i det som sker», hevder Widhe (2022, s. 12). Leseren berøres av, og blir kanskje opprørt over, for eksempel motgang og urettferdighet som den litterære personen utsettes for. Det kan skyldes at vanskelighetene som personen møter, også kan speile ønsker, drømmer eller frykt som er gjenkjennbare for leseren (jf. Nikolajeva, 2002). Patrick Colm Hogan (2011) hevder at litteraturen har iboende muligheter til å *simulere* en kompleks følelsesmessig opplevelse hos leseren, og at denne opplevelsen ikke kan skilles fra representasjoner av følelsesmessige erfaringer i fiksjonsteksten. Litteraturen kan vekke både egosentriske og empatiske følelser hos lesere, og en litterær framstilling av hovedpersonens vanskeligheter kan skape følelser og engasjere leseren på et dypere plan. For eksempel kan vi «[...] typically feel compassion for someone if we would be likely to feel sorrow upon undergoing his or her experiences» (Hogan, 2011, s. 23). Som lesere lever vi oss frivillig inn i erfaringene til ikke-eksisterende individer, også om dette gjør oss opprørte eller får oss til å kjenne på tristhet,

medlidenhet eller ubehag. For simuleringen gir også en glede, hevder Hogan, i alle fall hos lesere som har toleranse for ubehagelige følelser som kan vekkes i møter med litteratur (Hogan, 2011, s. 29).

Siden *Sikade* er en bildebok, må analysen naturligvis også forholde seg til bildebokmediets særpreg og ulike måter å framstille personer og konflikter på. Bildebokas estetikk gir muligheter til å skildre personer, miljøer, temporalitet og fortellerperspektiv på måter som er annerledes enn i rent skriftbasert litteratur. Bildene kan henvende seg til leseren sammen med ordene, eller i tillegg til ordene, og i mer komplekse ikonotekstsamspill kan ord og bilder både forsterke og problematisere hverandre (Nikolajeva & Scott, 2006, s. 12). Stemninger og følelser kan uttrykkes gjennom begge modaliteter, men det er helhetsopplevelsen av ord og bilder som meningsbærende elementer som vil påvirke leserens fortolkning, engasjement og involvering i bildebokfortellingens personer og konflikter.

Materiale og metodisk tilnærming

Dette kapitlets materiale er bildeboka *Sikade* av Shaun Tan. Analysen peker på at boka er mangetydig og åpner for ulike tolkninger, at den inviterer til undring, engasjement, innlevelse og empati, og at den tematiserer problematiske forhold i samfunnet og opplevelsen av egen rolle blant andre individer. Med sine aldersoverskridende egenskaper kan bildeboka tenkes å appellere til ungdomslesere. Den norske utgivelsen er merket med anbefalt lesealder 6–13 år i Biblioteksentralens database og er dermed ikke eksplisitt foreslått for lesere i ungdomsskolealder. I omtalen av bildeboka samme sted står det imidlertid at den også «[kan] leses av ungdom/voksne» (Biblioteksentralen, u.å.), og altså kan betraktes som en allalderbok. Ulike lesere vil kunne oppfatte ulike dimensjoner i fortellingen, de vil kunne legge merke til ulike nyanser og detaljer i ikonoteksten, og de vil kunne skape mening i fortellingen på hver sine unike måter. Forskjeller i lesningene vil naturligvis ikke bare være avhengig av leserens alder, men også blant annet av erfaring, modenhetsnivå og interesse.

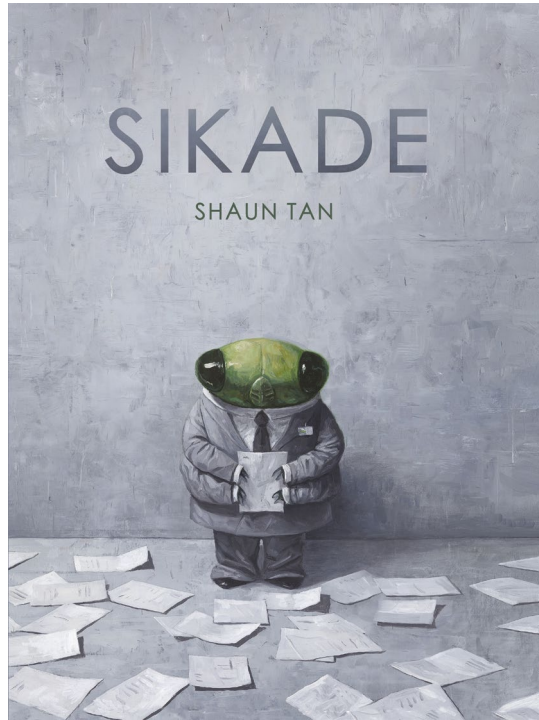
Hovedtilnæringsmåte er den litterære bildebokanalysen, altså en hermeneutisk nærlesing, der deler og helhet innenfor hvert tegnsystem og mellom de to tegnsystemene undersøkes. Ikonotekstbegrepet danner grunnlag

for å utforske bildebokas særlige måte å danne mening på i det dynamiske samspillet mellom verbaltekst og bilder. Bildebokas «egentlige text» er ifølge Hallberg (1982, s. 165) interaksjonen mellom disse to tegnsystemene. I tillegg poengterer Hallberg at det først er i lesesituasjonen at ikonoteksten realiseres, og at leseren inntar en rolle som aktiv medskaper av ikonoteksten. Samspillet mellom modaliteter bidrar til å utdype både personskildring og konflikt, og i leserens pendling mellom verbaltekst og bilder kan forståelsen av de narrative elementene utvikles. Den bildebokteoretiske tilnærmingen og vektleggingen av emosjoner, personframstilling og konflikt påvirker analysene og tolkningene av bildeboka, og andre teoretiske innfallsvinkler kunne gitt andre tolkninger.

Bildeboka *Sikade*

Shaun Tans bildebok *Cicada* ble utgitt i Australia i 2018 og kom i norsk oversettelse samme år. I boka møter vi Sikade, en antropomorf insektskikkelse som har kontorjobb blant fiendtlig innstilte kolleger, men som på et tidspunkt forvandles til et flyvende insekt og forlater mobberne i menneskenes verden. Historien om Sikade har en kronologisk struktur, og intrigen kan tredeles i det som skjer før, under og etter forvandlingen. Første del utgjør omtrent halve boka og skildrer i ord og bilder Sikades grå og vanskelige hverdag som kontormedarbeider. Det første vendepunktet i fortellingen kommer på det åttende oppslaget, når Sikade får beskjed om å vaske kontorpuften og forlate arbeidsplassen. Det er ikke lenger bruk for Sikade, og han skyves ut og overlates til seg selv. Andre del (metamorfosedelen) innledes av et overgangsoppslag, oppslag 9, som viser Sikade vandrende oppover de lange trappene i kontorbygningen etter at han er blitt sagt opp. Verbalteksten forteller at det er tid for farvel, og i de påfølgende ordløse oppslagene blir leseren vitne til Sikades metamorfose. Handlingen, som her altså kun formidles visuelt, strekker seg over fem oppslag. I bildebokas tredje del er narrasjonen etterstilt. Slik jeg leser historien, består denne delen av det aller siste oppslaget samt bildet av en frodig skog som dekker hele den bakre innsidepermen. Mellom de ordløse metamorfoseoppslagene, kolofonsiden og bakre innsideperm – de to sistnevnte regnes til bokas peritekster (Genette, 1997) – står en verbaltekst alene på hvitt papir. Ordene i dette siste oppslaget forteller at Sikade

flyr tilbake til skogen sammen med alle de andre sikadene, og at tanken på menneskene og deres verden gjør at sikadene «kan ikke slutte le».

Figur 5.1 Shaun Tan (2018). *Sikade*. Cappelen Damm. Se også Shaun Tans eget nettsted, der flere av bildene fra boka er gjengitt: <https://www.shauntan.net/cicada-book>

Innsidepermen foran i boka framstiller et grått bylignende miljø formet av klosser i ulike størrelser som kan minne om høyhus og skyskrapere. Det eneste som kan ses av naturlig liv i dette bildet, er den grå skyggen av et enslig flyvende insekt². Konturene av insektet kan gjenkjennes i de oransje flyvende sikadene vi møter mot slutten av boka, og fungerer slik som visuelle

---

2 Anmeldere har pekt på at høyhusene på innsidepermens bilde ligner på Holocaustmonumentet i Berlin, og at en nærliggende assosiasjon til insektet kan være det antisemittiske skjellsordet «Ungeziefer», altså skadedyr. Jmfør også diskusjonen om zoomorfisme nedenfor.

tekstbånd mellom peritekst og senere oppslag. Som en sterk kontrast til det grå og kalde menneskeskapte miljøet står det frodige urskogslandskapet på bakre innsideperm. Bildet har blå og grønne fargetoner og viser en soloppgang i brennende oransje. Mens gult og grønt vanligvis assosieres med glede, vil gråskalaen motsatt kunne uttrykke lidelse (Nikolajeva, 2013, s. 252). Lest i sammenheng kan de to innsidepermene peke mot den forvandlingen som Sikade gjennomgår, og de signaliserer åpenbart en endring til det bedre. Et lite forvarsel om endring finnes også på bokas tittelblad, der bokstavene i tittelen gir en illusjon av åpning eller kikkhull inn til det grønne og frodige landskapet som folder seg ut på bakre innsideperm. Dette peker fram mot en mulig befrielsestematikk eller en oppløsning av utenforskapet som skildres i boka.

Hovedpersonen og metamorfosen

Sikade introduseres visuelt på bokas forside. Han er framstilt som et grønt insekt, i oppreist posisjon som et menneske, og med dress, skjorte og slips. Han har store, glassklare øyne, to sett med armer, og ut av dressjakkeermene stikker det hender som ligner insektklør. På brystet har han et legitimasjonskort for ansatte, med navn og strekkode, som vi både i det ordløse etableringsoppslaget og på kolofonsiden bak i boka får se i nærbilde. Sikade som arbeidstaker, plassert i en menneskeverden, framheves med disse visuelle detaljene. Hovedpersonen er både navnløs og har et navn: Han heter Sikade og er framstilt som et insekt, en sikade. Slik kan han oppfattes både som et individ og som representant for en gruppe. Dressen som skjuler kroppen, gjør at Sikade i det ytre kan ligne kollegene, han blir som dem grå og stereotyp, samtidig som han med sin annerledeshet blir mer synlig enn alle andre. Sikade utfører kontorjobben sin samvittighetsfullt, men han får ingen anerkjennelse fra kollegene. Tvert imot blir han ignorert og utsatt for sjikane og fysisk mishandling.

Verbalteksten introduserer Sikade på følgende måte: «Sikade jobbe i høy bygning. / Taste inn data. Sytten år. / Ingen sykedag. Ingen tabbe. / Klikk Klikk Klikk!» (oppslag 2). Bildet viser den hardtarbeidende Sikade ved skrivebordet i sitt knøttlille avlukke, i et kontorlandskap formet som en grå labyrinth. Grønnfargen, som er det eneste som minner om liv i kontorlandskapet, finnes bare på Sikades egen kropp og på bladet han spiser (i et senere oppslag). I kontorcellen sin sitter Sikade og taster, dag ut og dag inn, med alle fire hender. Verbalteksten

forteller på nøkternt vis at Sikade aldri har blitt forfremmet, at han alltid jobber overtid, og at kollegene ikke liker Sikade og tror at han er dum. De sier ting og gjør ting, forteller verbalteksten. Bildet konkretiserer ordenes påstander ved å vise en scene der Sikade blir utsatt for fysisk vold: Kolleger har lagt han i gulvet, og en av dem holder Sikade nede med en fot på brystet hans. Mens verbalteksten er heller dempet i sin konstatering av at Sikade blir mislikt og utsatt for «ting», tydeliggjør den sterke visuelle framstillinga av mobbing og vold Sikades utenforskap og smerte. Sikade blir også utsatt for ydmykelser og forskjellsbehandling som at han nektes å bruke kontorets toalett, og det eneste stedet han har råd til å bo, er i veggen på kontoret. Dette velger selskapet å «late som ikke vet» (oppslag 7). Fordi Sikade lever i jobblokale, kan han også starte tidligere og arbeide lenger enn de andre.

Når Sikade etter sytten år blir pensjonert, skjer det uten håndtrykk eller takk for innsatsen, bare en kort kommando om å dra. Uten jobb, hjem eller penger velger Sikade altså å ta seg opp til taket av den høye bygningen. Sikades gang oppover trappene og den påfølgende metamorfosen fungerer som visuelle sidevendere, og ved at scenen hales ut i tid understrekes også spenningsoppbyggingen og den transformasjonen som skjer. Fortelledramaturgien bremser opp handlingsgangen, og det dveles ved metamorfosescenen. Sekvensen skildres nesten som i sakte film, ordløst og over flere oppslag, et grep som ifølge Nikolajeva (2013, s. 249) bidrar til å formidle sterke følelser der ord vil være utilstrekkelige. Visuelt er Sikade plassert på høyre blad, på «ut-i-verden-siden» (recto), som ofte representerer det nye, farefulle eller spennende i en bildebokfortelling (Nikolajeva & Scott, 2006, s. 151). Der oppe på taket spalter Sikades dresskledde kropp, eller snarere skall, seg sakte i to fra toppen av hodet, og en lysende ildrød farge kommer til syne i sprekken. Ut kjemper det seg en sikade med vinger. Den lysende ildfargen kan leses som et varsel om at endring er nødvendig, og kan ses som et frampek mot den oransje soloppgangen som kan representere en ny tid eller en ny start.

I disse sentrale scenene frigjør sikaden seg fra den grå tvangstrøya, folder ut vingene, letter og flyr mot himmelen sammen med en sverm av andre lysende sikader. Metamorfosen understrekes av fargen på himmelen, der alt det grå gradvis får et lysere, lilla skjær. På samme måte som med ekte sikader blir det livløse skallet etterlatt når insektet har krøpet ut av det og inntatt sin nye form. Sikades gamle kropp i den grå dressen blir stående igjen på taket, som et tomt skall, og Sikade reiser (muligens) mot sin paradisiske skog sammen med artsfrendene. Vi får ikke

vite hva slags sted dette er, men kontrasten til den grå kontorverdenen er slående. Verbalteksten på siste oppslag gir leseren inntrykk av at Sikade har startet et nytt liv, der det gamle livet blant menneskene kan betraktes fra et annet perspektiv. På avstand framstår dette livet heller ubetydelig og latterlig: «Alle sikade fly tilbake til skog. / Av og til tenke på menneske. / Kan ikke slutte le. // [på motstående side:] Klikk Klikk Klikk!» (oppslag 15). Sikadene kan koste på seg en liten hånlatter når de tenker på menneskenes meningsløse og grå liv preget av rutiner og mangel på omtanke for hverandre.

I menneskeverdenen har Sikade forsøkt å passe inn ved å skjule sin egentlige kropp, eller sitt egentlige jeg, i den grå dressen, samtidig som han er den eneste som har tilført den grå og sterile kontorverdenen farge – både med sitt naturgrønne ytre og med sin annerledeshet. Ingen av delene verdsettes i menneskekollegenes kalde verden. Sikade lever så å si blant fremmede vesener som han ikke forstår, og som han verken blir forstått eller akseptert av. Det eneste forsvaret hans er insektskallet, kitinpanseret, som han gjemmer seg bak, og skallet er igjen skjult inni en litt for stor dress, kontorets arbeidsuniform. Sikade er altså fremmed, i utenforskap, i kontormenneskenes grå og dystre verden på mer enn én måte, og det finnes tilsynelatende ingen muligheter for at han kan bli anerkjent eller tatt inn i fellesskapet. Sikade er ensom, og livet framstår gledesløst, men i og med metamorfosen går han fra å være usynlig til nærmest å bli et mirakuløst vesen. Overgangen har paralleller både i naturens metamorfoser og i fortellingens iøynefallende overganger. Sikade blir, i likhet med den stygge andungen, en del av et nytt fellesskap med «likesinnede», der han kan finne tilhørighet.

Et spørsmål som melder seg i lesningen av bokas ikonotekster, er om Sikade skal forstås som et dyr eller et menneske. Er han et dyr/insekt i menneskeham eller et menneske i dyreham? Min lesning har så langt lagt vekt på Sikade som et antropomorfisert insekt som til slutt kommer ut av skallet sitt og går over til en mer autentisk naturtilstand. Men Sikade kan også forstås som et menneske med insekttrekk, altså et animalisert menneske. Overføring av dyreegenskaper til mennesker, zoomorfisme, innebærer en ekstrem form for dyremetafor. Ifølge Greg Garrard er den mest ondskapsfulle formen for grov zoomorfisme rasistiske framstillinger av hele folkegrupper som dyr. En slik metaforbruk avhenger i sin tur av en tidligere «[...] crudely anthropomorphic projection of despised human qualities onto these animals» (Garrard, 2023, s. 136). Sikaden kan i et slikt lys forstås som en rasistisk representasjon av en

gruppe mennesker som oppfattes som «skadedyr», og som ikke er ønsket. Elina Druker peker på at insekter ofte er brukt som et bilde på kolonialisme, og at det er et velkjent motiv i litteratur som utforsker koloniale erfaringer der insektkroppen står for annerledeshet (Druker, 2021, s. 30).

Dyrerepresentasjoner som gir uttrykk for likheten mellom mennesker og dyr, kan ifølge Garrard altså gå begge veier: fra *animals-to-humans* (menneskeliggjorte dyr) og fra *humans-to-animals* (animaliserte mennesker) (Garrard, 2023, s. 130–131). Begge disse forståelsesmåtene kan aktualiseres i en analyse av *Sikade*. For tolkningen av bildeboka som helhet får det mye å si hvordan leseren oppfatter hovedpersonen. Sitatet som er brukt i dette kapitlets tittel, «Historie selv menneske kan forstå», synes å plassere Sikade utenfor menneskenes verden. Menneskene er «de andre», og Sikade er ikke en av dem. Dette kan peke mot Sikade som menneskeliggjort dyr, og i en slik lesning blir også metamorfosen sannsynlig, først og fremst som element i et fantastisk univers, men også som en mulig biologisk forklaring på forandringen som inntreffer. På den annen side er det mulig å tolke skikkelsen Sikade som et menneske som oppfattes og behandles som et dyr eller insekt, som følge av samfunnets fordommer og utfrysing av bestemte grupper av mennesker. Shaun Tan har uttalt at mange av historiene hans handler om dyr som invaderer menneskelige rom. Han utdyper motivet slik: «I think it serves as a sort of distorted mirror for ourselves, making us step outside of the narcissistic self-absorption of our species» (The Guardian, 2018).

Språket beskriver personen og antyder konflikten

Sikade kan forstås som en arbeidsinnvandrer, og historien hans kan leses som en beskrivelse av «mistreatment of migrant workers, of racism and discrimination», som Druker formulerer det (Druker, 2021, s. 30). Sikade ser annerledes ut enn de andre på kontoret, han lever annerledes enn dem, og han blir altså ekskludert fra det sosiale fellesskapet. Bokas verbalspråk kan oppfattes som Sikades eget språk, og er med på å understreke hans annerledeshet. Dermed blir det verbaltekstlige en sentral del av personkarakteristikken. Språket kjennetegnes av ugrammatiske setninger med utelatte ord og feil ordstilling, her vist med et eksempel fra oppslag 4: «Ingen sikade adgang til kontortoalett / Sikade gå til byen. Tolv kvartaler. / Hver gang selskap trekke lønn / Klikk Klikk Klikk!». Det gebrokne språket bidrar, sammen med den

nøkterne beskrivelsen av diskriminering, til å framheve Sikades fremmedhet og utenforskap i det miljøet der han arbeider. Anmeldere har også tolket det ufullstendige språket som en henvisning til innvandrerspråk, med assosiasjoner til billig utenlandsk arbeidskraft.

Som et slags refreng gjentas ordene «Klikk Klikk Klikk!» som siste linje i hvert oppslag med tekst, til sammen ti ganger i boka hvis baksideteksten regnes med. Det lydhermende ordet «klikk», eller «tok» i den australske originalutgaven, kan henspille på Sikades stadige inntasting av data og kan slik sett gjenspeile det maskinelle og monotone ved Sikades arbeid. «Klikk» kan også representere følelser som vanskelig kan uttrykkes i ord, kanskje fordi det handler om urettferdighet eller grusomme handlinger mot et individ eller en gruppe. Samtidig gir ordet assosiasjoner til lyden som en sikade produserer, og peker dermed også på Sikade som insekt eller dyr. For klikkelydene vedvarer etter forvandlingen, men denne gangen, i det siste, bildeløse oppslaget, er de tre ordene skilt fra den øvrige teksten og plassert for seg selv på høyre blad. Kan hende understreker det typografiske her overgangen fra den monotone klikkingen på jobbtastaturet til insektets naturlige lyder – eller overgangen fra kultur til natur? «Klikk Klikk Klikk!» i det siste oppslaget kan også tenkes å representere noe nytt og håpefullt, som frihet og frigjøring fra en verden det var noe galt med, eller det kan leses som en slags avskjedshilsen fra Sikade.

Et språklig, og også poetisk, særtrekk er den gjentakende og faste formen i hvert tekstavsnitt. Verbalteksten i de oppslagene som har tekst, består av fire enkle linjer i en haikulignende form. Forbindelsen til den japanske diktformen forsterkes av at det på kolofonsiden bakerst i boka er gjengitt et haikudikt fra 1600-tallet: «I stillheten / synker cikadens røst / inn i en klippe»³. Med denne tilknytningen til haikudiktningen gjøres Sikade også til en mytisk skikkelse. Ved å knytte an til en eldgammel tradisjon kan diktet kanskje også antyde noe om Sikades tilhørighet til en mer utviklet kultur enn det kontormenneskene ser ut til å være en del av? Selve motivet, sikaden, har siden antikken vært brukt som symbol på udødelighet og åndelighet i flere kulturer.

Hvem er det så som forteller Sikades historie? Baksideteksten lyder: «Sikade fortelle historie. / God historie. / Enkel historie. / Historie selv menneske

---

3 Diktet av Matsuo Bashō (1644–94) er gjengitt både på japansk og i norsk gjendiktning ved Arne Dørumsgaard. I den engelske utgaven heter det: «Calm and serene / the sound of a cicada / penetrates the rock».

kan forstå. / Klikk Klikk Klikk!» (Tan, 2018). Tilsynelatende er det hovedpersonen som forteller sin egen historie, altså en jeg-forteller som omtaler seg selv i tredjeperson og ved navn. Det gebrokkne språket understøtter en slik lesning. Alt som det fortelles om, har allerede hendt, men rent grammatisk er det vanskelig å avgjøre om narrasjonen er etterstilt eller ikke. Verbene er ikke bøydd og kan vise til både fortid og nåtid: Sikade jobbe, Sikade gå, menneskekollega si ting, osv. I det siste oppslaget er det mer åpenbart at fortelleren befinner seg i en tid etter den grå tilværelsen blant menneskene, der han av og til skjenker dem en tanke – og altså ler av dem.

Den narrative konflikten

Konflikten er en sentral del av intrigen, samtidig som den er sentral for leserens følelsesmessige involvering og engasjement i ikonoteksten (jf. Hogan, 2011). I *Sikade* presenteres hovedkonflikten i første del av bildeboka, som skildrer Sikades trange handlingsrom på arbeidsplassen, den manglende kommunikasjonen og kollegenes dårlige behandling av Sikade. Det at han står alene mot «de andre» og blir vurdert som mindre verdt enn dem, kan peke mot konflikter som innebærer forskjellsbehandling og rasisme. Sikade lever sammen med mennesker, men samtidig er han ekskludert fra deres sosiale fellesskap. Bildebokas bipersoner er alle anonyme representanter for menneskekollegene og en del av en grå masse som ikke bryr seg. I bildene gjør perspektiv og utsnitt dem ansiktsløse, og vi ser bare deler av kroppene. Kroppsspråket deres er imidlertid tydelig, og det forteller om avvising og trusler og om at Sikade kan overses, som et «usynlig» individ uten verdi. Bipersonene kan slik oppfattes som representanter for et diskriminerende og undertrykkende samfunn.

Med Nikolajeva (2002) kan hovedkonflikten beskrives som en *person-mot-samfunn-konflikt*, altså en konflikt mellom en person og personens omgivelser. Både tilpassing, aksept og opprør kan leses inn i intrigen. Sikade tvinges til å tilpasse seg omgivelsenes måter å oppfatte og forholde seg til det uønskede insektet på, for eksempel forstått som majoritetens syn på innvandrerene. I en slik lesning forstås Sikade som et menneske som på grunn av samfunnets fordommer mot andre grupper enn sin egen blir frosset ut og behandlet dårlig. Sikade tvinges til å akseptere de sosiale konvensjonene som åpenbart råder i dette miljøet, og en kan kanskje si

at han kjemper mot urettferdighet gjennom sin stoiske utholdenhet. Den eneste formen for «opprør» som synes å være mulig, er tilbaketrekking til en annen naturtilstand. Med distansering fra menneskeverdenen settes Sikade samtidig i stand til å se denne verdenen med et nytt blikk, og samfunnet og samfunnets normer blir framstilt som noe latterlig. Konsekvensene av person-mot-samfunn-konflikten i denne bildeboka er ikke åpenbare, men latterliggjøringen av menneskene setter på et vis Sikade over dem, moralsk sett, som en som går seirende ut av konflikten tross alt. En kan også spørre seg om konflikten mellom person og samfunn framstår som uløselig eller permanent. Er det slik at de sosiale konvensjonene og fordommene som skildres, hindrer alle «sikader» i å bli en del av menneskenes samfunn? Videre er det mulig å se elementer av det Nikolajeva (2002) kaller *person-mot-natur-konflikt* i bildeboka. Midt blant kollegene er Sikade helt alene, isolert fra de andre. Han er, som helten i en robinsonade, også strandet på en «øde øy», der han må kjempe mot samfunnets fordommer i ensomhet. Konflikten når ikke en løsning før forholdet mellom menneske og dyr/natur er brutt. Slik sett kan det kanskje også leses ut en form for konflikt mellom eksisterende samfunn og natur, som ikke inngår i Nikolajevas oversikt over konflikttyper.

Konfliktløsningen som skisseres, er altså tilbaketrekking gjennom metamorfose. Sikade reiser fra det undertrykkende og fiendtlige miljøet og til et sted der han kanskje kan finne fellesskap. Frigjøringen framstår som enkeltindividets eget ansvar, og det er hovedpersonen selv som må finne veien videre, her riktignok godt hjulpet av den naturgitte metamorfosen. Det synes ikke som det finnes noen samfunnsinstans som tar ansvar for individet, og konflikten forblir en person-mot-samfunn-konflikt (Nikolajeva, 2002). Det er nærliggende å assosiere til Gregor Samsa i Franz Kafkas novelle «Forvandlingen» («Die Verwandlung», 1915) når man leser *Sikade*, ikke bare på grunn av insektet, men også på grunn av tematiseringen av utenforskap, isolasjon og avskyen for det fremmede. Som hos Kafka er det ikke individet som er «feil»⁴, men systemet eller samfunnet. Tans bildebok er også blitt omtalt som en hyllest til Herman Melvilles kortroman om kontoristen Bartleby i *Bartleby, the Scrivener: A Story of Wall Street* fra

---

4 Jamfør også den doble betydningen av det engelske ordet bug, som kan bety både «insekt» og «feil».

1856. I tillegg til visse likheter i miljøene som framstilles, undersøkes også hos Melville temaer som sosial isolasjon og konsekvenser av manglende kommunikasjon. En kan imidlertid ikke forvente at unge lesere har disse referansene, men de kan løftes fram av læreren i en litterær samtale. Uansett hvilke konflikter som vektlegges i lesningen av *Sikade*, er de egnet til å vekke leserens innlevelse og empati. Bildeboka berører temaer som kaller på en følelsesmessig involvering, noe som i sin tur kan være avgjørende for at leseren skal kunne tenke og handle etisk (Hogan, 2011).

Flertydighet og rom for involvering og engasjement

Sikade kan ved første øyekast se ut som en enkel bildebok, men den har mange iboende betydningslag. Boka kan forstås som en fortelling om utenforskap og tilhørighet, men også som en fortelling om ensomhet, annerledeshet, krenkelser, brutalitet, rasisme eller redsel og avsky for det fremmede. Kanskje kan historien om Sikade også leses som en metafor for det å vokse opp, altså transformasjonen eller overgangen fra en livsfase til en annen. Eller historien kan tematisere avslutning og nytt liv. Vi får vite at Sikade må slutte i jobben etter sytten år, og visse sikadearter i naturen har en livssyklus på nettopp sytten år. Slik sett kan historien også vise en eller annen form for død eller avslutning. Det går an å lese inn mørke, fortvilelse og depresjon, og med en slik tilnærming kunne metamorfosen Sikade gjennomgår, forstås som en eufemisme for selvmord. I min analyse tolkes metamorfosen som et uttrykk for forandring og håp om frigjøring, formulert med fantastikkens virkemidler. Det er særlig i siste tekstoppslag og bakre innsideperm med den frodige skogen det finnes støtte for en slik lesning.

Kompleksiteten og tvetydigheten i metamorfoseoppslagene er opplagte tema for diskusjoner i klasserommet. Det samme gjelder den visuelle framstillinga av Sikade og det utviskede skillet mellom menneske og dyr. Sikades insektskikkelse er med på å understreke den dehumaniserende og diskriminerende behandlingen han utsettes for. Menneskene på kontoret møter Sikade med antipati, kanskje fordi de oppfatter han som et slags «skadedyr», og altså en som er uønsket. Antropomorfiseringen gjør imidlertid at leseren greier å engasjere seg i dyrets/insektets følelser, som om det var et menneske, også når det er snakk om dyr som vi i det virkelige livet kan synes er ekle (Nikolajeva, 2013, s. 252).

Vi kan leve oss inn i Sikades utsatte posisjon og oppleve insektet som et medmenneske eller som et menneskelignende vesen det er mulig å ha empati med. Den empatiske tilnærmingen går først og fremst gjennom de konfliktene som framstilles i boka (Nikolajeva, 2002). Samtidig er det ikke underlig om også andre følelser kan vekkes. Hvis vi forstår Sikade som et menneske som i andres øyne ligner et insekt, med en framtoning som har noe litt foruroligende og alienaktig over seg, kan leseren også velge avstand. Kanskje vil det være vanskeligere å identifisere seg med og kjenne empati med et insektlignende menneske enn et menneskelignende insekt? I *Sikade* er imidlertid hovedpersonen uten påfallende skremmende trekk. Han er liten sammenlignet med menneskekollegene, han kan nesten minne om et barn, og han verken skremmer eller forulemper noen i sine omgivelser. Det er dessuten, som Nikolajeva (2013, s. 254) påpeker, naturlig å føle empati med underdoggen i litteraturen.

Det fremmede kan også knyttes til klasse og sosiale grupperinger. I menneskeverdenen på kontoret hersker fordommer mot det eller den som er annerledes og fremmed, som skiller seg ut. Shaun Tan har selv uttrykt at han er opptatt av «notions of 'belonging'», særlig det å finne eller miste tilhørighet (Tan, 2006). I *Sikade* undersøkes vekselvirkningen mellom tilhørighet og eksklusjon både verbalt og visuelt i ikonoteksten. Tans kunstnerskap som helhet blir oppfattet som samfunnskritisk, og en kan hevde at bildeboka *Sikade* engasjerer seg sosialt og politisk blant annet ved at den gir en stemme til de stemmeløse (Spivak, 2009). De sosiale konfliktene som boka framstiller, understrekes av motsetninger mellom de litterære personene som har makt, og de/n som er undertrykt. Motsetningene som finnes i det miljøet boka skildrer, finnes også i samfunnet, og den litterære konflikten kan bidra til å skape større forståelse for aktuelle samfunnsproblemer. Konkret kan bildeboka peke på utbytting av arbeidsmigranter, men også på konflikter som involverer mobbing og utenforskap for andre grupper, og på helt andre arenaer, og som kanskje kan være mer nærliggende for ungdomsleserne å relatere til. Konflikten er med andre ord ikke bare et spenningskapende element i intrigen, den bidrar også til å stimulere meningsskapingen og styre leserens interesse og engasjement.

Leseren kommer nært inn på hovedpersonen Sikade og ser utfrysing og vold fra hans synsvinkel, fra hans opplevende (men ikke klagende) perspektiv. Slik blir det også lettere å engasjere seg i hans skjebne. Vi opplever gjennom Sikades språk, og hovedpersonen søker blikkontakt med leseren allerede på forsidepermen. En slik direkte, visuell henvendelsesmåte er karakteristisk

for bøker som kombinerer portrett med emosjonell eller psykologisk dybde (Birkeland et al., 2018, s. 117), og blikket som er rettet mot betrakteren, kan med Gunther Kress og Theo van Leeuwen beskrives som «a visual form of direct address» (Kress & van Leeuwen, 2021, s. 116). Leseren blir plassert i en deltakerrolle snarere enn i en tilskuerrolle, og personens blikk krever at leseren engasjerer og involverer seg etisk og sosialt. Leseren eller betrakteren bidrar slik med å gi personen liv og gjøre personens utfordringer relevante for seg selv. Ved å engasjere seg i historien og leve seg inn i Sikades situasjon og skjebne innbys leseren samtidig til refleksjon over sin egen verden (jf. Hogan, 2011).

Lesere i ulike aldre vil trolig kunne engasjere seg i fortellingens temaer, selv om hovedpersonen altså visuelt sett er framstilt som en voksen og i skikkelse av et insekt. Snarere kan en slik ytre distanse og magisk-surrealistisk framstillingsform gjøre tematikken enda skarpere. *Sikade* kommuniserer allmennmenneskelige temaer knyttet til tilhørighet og utenforskap, samtidig som boka kan leses som en fortelling om endring. Dette er temaer som kan berøre lesere i ulike aldre på ulike måter, og ikke minst kan de angå ungdom direkte. Alvoret og det uventede i både bilder og verbaltekst kan også skape nysgjerrighet og interesse hos leseren, og boka utfordrer ved sin gåtefullhet. Ikke minst er vendepunktet og fortellingens avslutning ubestemmelig og åpen for undring og ulike tolkninger. Verbalteksten i det siste oppslaget og på bokas bakside antyder at det går godt for Sikade, eller at den nye situasjonen i det minste representerer en forbedring. Etterpå, på avstand, mister mobbingen og utestengningen sin kraft, og det er de andre, i dette tilfellet menneskekollegene, som kan vise seg å tape mest. Innlevelse i utsatte individers situasjon kan også sette i gang refleksjoner om rett og galt og øke leserens bevissthet om at det finnes rettigheter som ikke må krenkes – verken overfor mennesker eller andre levende skapninger. Veien fra emosjonell innlevelse og empati til etisk og kritisk bevissthet kan være kort i møtet med en bildebok som *Sikade*, der leseren får erfare avvisning og utfrysing fra den undertryktes perspektiv.

Referanser

- Allan, C. (2018). Postmodern picturebooks. I B. Kümmerling-Meibauer (Red.), *The Routledge Companion to Picturebooks* (s. 201–208). Routledge.
- Biblioteksentralen. (u.å.). *Sikade*. <https://www.bibsent.no/sikade-9788202598204>
- Birkeland, T., Mjør, I. & Teigland, A.-S. (2018). *Barnelitteratur: Sjangerar og teksttypar* (4. utg.). Cappelen Damm Akademisk.
- Druker, E. (2021). Vermin beings: Anthropomorphism and dehumanization in children's literature. *Analyze: Journal of Gender and Feminist Studies*, 16(30), s. 29–45.
- Evans, J. (2015). *Challenging and Controversial Picturebooks: Creative and critical responses to visual texts*. Routledge.
- Garrard, G. (2023). *Ecocriticism* (3. utg.). Routledge.
- Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge University Press.
- Hallberg, K. (1982). Litteraturvetenskapen och bilderboksforskningen. *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1982(3–4), s. 163–168.
- Hogan, P. C. (2011). *What Literature Teaches us about Emotion*. Cambridge University Press.
- Kafka, F. (2000 [1915]). Forvandlingen. I F. Kafka, *Fortellinger og annen prosa: Utgivelser i levetiden* (T. Winje, Overs.). Gyldendal.
- Kress, G. & van Leeuwen, T. (2021). *Reading images: The grammar of visual design* (3. utg.). Routledge.
- Lothe, J., Refsum, C. & Solberg, U. (2007). *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Kunnskapsforlaget.
- Melville, H. (2021 [1856]). *Bartleby, the Scrivener: A Story of Wall Street*. Mint Editions.
- Nikolajeva, M. & Scott, C. (2006). *How Picturebooks Work*. Routledge.
- Nikolajeva, M. (2002). *The Rhetoric of Character in Children's Literature*. Scarecrow Press.
- Nikolajeva, M. (2013). Picturebooks and emotional literacy. *The Reading Teacher*, 67(4), s. 249–254. <https://doi.org/10.1002/trtr.1229>
- Spivak, G. C. (2009). Kan de underordnede tale? *Agora* 27(1), s. 40–109. <https://doi.org/10.18261/ISSN1500-1571-2009-01-04>
- Tan, S. (2006). Extract from an article written for Viewpoint Magazine. <https://www.shauntan.net/arrival-book>
- Tan, S. (2018). *Sikade* [Originaltittel: Cicada] (H. M. Larsen, Overs.). Cappelen Damm.
- The Guardian (2018, 28. juni). Shaun Tan's Cicada: A meditation on belonging and bullying – in pictures. <https://www.theguardian.com/books/gallery/2018/jun/29/shaun-tans-cicada-a-meditation-on-belonging-and-bullying-in-pictures>
- Widhe, O. (2022). Vad vill barnlitteraturen? Några tankar om konflikter och social hållbarhet. I M. Österlund & M. Lassén-Seger (Red.), *På tvärs af Norden 3: Social holdbarhed i nordisk børne- og ungdomslitteratur* (s. 10–17). Nordisk ministerråd. <https://norden.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1626809&ds-wid=-7744>

